

แนวทางการอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ในพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่
A GUIDELINE ON THE EXPLANATION OF HELL AND HEAVEN IN BUDDHISM
FOR NEW GENERATION

เบญจวรรณ ชยางกูร ณ อยุธยา

Benchawan Chayangkun Na Ayutthaya

กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

Department of Disaster Prevention and Mitigation

กระทรวงมหาดไทย

Ministry of Interior

E-mail : midori.opp@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการอธิบายนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (2) ศึกษาการอธิบายนรกและสวรรค์ในสังคมไทย และ (3) เสนอแนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่

ผลการวิจัย พบว่า เรื่องภพภูมิพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงลักษณะของภพภูมิต่างๆ ของนรกและสวรรค์ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ไว้หลายรูปแบบ นรก หมายถึง ภูมิที่เชื่อกันว่า ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิด และถูกลงโทษ เป็นดินแดนที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน นรกใหญ่ มี 8 ชุม เรียกว่า “มหานรก” สัตว์นรกมีลักษณะ คือ ผู้ที่ทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ เป็นผู้ไม่รักษาศีล 5 ดังนั้น เขาจึงได้รับ ความทุกข์ในนรก ในทางตรงกันข้าม สวรรค์ หมายถึง ภพภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดา ประกอบไปด้วย 6 ชั้น เป็นภพภูมิอันมีแต่ความสุข และสมบูรณ์ด้วยทิพยสมบัติ ผู้ที่ไปจุติในสวรรค์จะต้องเป็นผู้ทำความดี

การอธิบายนรกและสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ ในปัจจุบันนี้เป็นสิ่งจำเป็นมาก ดังนั้น คนรุ่นใหม่ต้องเข้าใจเรื่องนรกและสวรรค์ เชื่อว่าใครทำดีก็ได้ไปสวรรค์ ใครทำความชั่วก็ต้องไปนรก ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์นั้น มีสอดแทรกอยู่ในคำสอนของบิดามารดา บทละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์จะมีเรื่องของกรรมดี กรรมชั่วแฝงเป็นปริศนาธรรมให้เรียนรู้และประพฤติปฏิบัติอยู่เนืองๆ

คำสำคัญ : การอธิบาย, นรก, สวรรค์, คนรุ่นใหม่

ABSTRACT

This thesis is of 3 objectives, namely:- (1) to study the explanation of the hell and the heaven in the Buddhist Scriptures. (2) to study the explanation of the hell and the heaven Thai societies, and (3) to propose the way of explanation of the hell and the heaven for the new generation.

From the research, It is found that:- In the Theravada Buddhist Scriptures, there is the explanation in the hell and the heaven. Moreover, there is the explanation of the relationship between the States, the hell and beasts and the deities. In the matter of the State, the Buddha said about the characteristics of the different states. The Buddha said

about the hell and the heaven in many forms. Niraya means the state in which it is believed that the evil doer must be born in the hell and will be punished. It is land full all the sufferings. The big hell is of 8 realms called Mahanaraka. The characteristics of the hell beasts are as follows:- those who do bodily verbally and mentally bad actions who the one who do not observe the five precepts. This, they received the suffering in the hell. On the contrary, Heaven means the state where the deities live. It is the of 6 realms full of only the happiness and of the deity property There who will be born in the heaven must be those who do good actions.

The explanation of the hell and the heaven for the new generations at present is very necessary. This, the present people must understand the matters the hell the heaven and the Karamus. The beliefs about the hell and heaven are of many origins, such of the parent's teachings, plays in TV the cinemas which are of the matter of the hell and the heaven and the result of good and bad actions Koan potential to learn and practice repeatedly.

Keywords : Explanation, Hell, Heaven, New Generation

1. บทนำ

สังคมไทยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี การไหลหลั่งของวัฒนธรรมจากต่างประเทศเข้ามาเกิดเป็นค่านิยมตามสมัย ในประเทศไทย บางอย่างเป็นสิ่งที่ดี บางอย่างเป็นกระแส นำมาซึ่งพฤติกรรมทางลบ พฤติกรรมเบี่ยงเบน แก่เยาวชน ก่อให้เกิดผลเสียตามมาในการดำเนินชีวิต ความเจริญก้าวหน้าที่เน้นกระแสวัตถุนิยม การปรับโครงสร้างของระบบต่างๆ ที่อยู่รอบตัวคน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม แต่คุณภาพชีวิตของคนไทยไม่สามารถพัฒนาให้ทันตามกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าวได้ ส่งผลให้ประสบกับปัญหาที่ท้าทาย ก่อให้เกิดความอ่อนแอของสังคมไทยในยุคเน้นวัตถุนิยม การที่เยาวชนในสังคมไทยขาดการกลั่นกรองและเลือกใช้วัฒนธรรมต่างประเทศอย่างไม่เหมาะสมนี้เอง จึงก่อให้เกิดปัญหาทางศีลธรรม ปัญหาสังคมตามมา ส่งผลให้เยาวชนของไทยหมกมุ่น ชื่นชม หลงใหลกับค่านิยมทางสังคมที่เน้นวัตถุนิยมมากเกินไปจนความพอดี เยาวชนมีพฤติกรรมขาดวิจารณญาณในการคัดสรรสิ่งที่ดีและประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต สร้างความฟุ้งเฟ้อในชีวิตความเป็นอยู่ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การเจริญเติบโตมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ทำให้เยาวชนประสบปัญหามากมาย เช่น ปัญหาเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาการท้อแท้ ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหายาเสพติด ปัญหาความรุนแรง และปัญหาอาชญากรรม แสดงให้เห็นว่า เยาวชนคนรุ่นใหม่ เริ่มห่างหายจากคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอนให้เชื่อในเรื่องของกรรม หรือการกระทำ โดยมีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งคนไทยในยุคอดีตได้ปลูกฝังเรื่องเล่านี้ ผ่านความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์

คำว่า “นรก” มาจากภาษาบาลี คำว่า “นิรยะ” (ม.อ. (ไทย) 14/250/294-295, ที.สี. (ไทย) 9/247/83) แปลว่า สภาพที่ไม่มีความเจริญ สภาพที่ไม่มีความสุข สภาพหรือภูมิที่ไม่มีความยินดี ไม่มีความเบาใจ นรก คือ ภูมิเป็นที่เสวยทุกข์ของผู้ทำบาปตายแล้วไปเกิด เป็นแหวนแห่งความทุกข์ ไร้ซึ่งความสุขและความเจริญ เป็นภาวะที่ร้อนรน คำว่า “สวรรค์” มาจากภาษาบาลี คำว่า “สัคคะ” (ม.อ. (ไทย) 14/255/301-302, ที.สี.

(ไทย) 9/247/83) แปลว่า โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ คำว่า “นรกสวรรค์” ซึ่งเป็นคำ 2 คำ ที่บ่งบอกถึงภาพและภูมิที่แตกต่างกัน นรกจัดเป็นทุกติภูมิ เป็นอบายภูมิ ซึ่งเป็นภูมิ 1 ภูมิ ในบรรดาอบายภูมิทั้ง 4 (ขุ.อิติ. (ไทย) 25/93/366-468) คือ นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ สัตว์ดิรัจฉานภูมิ อบายภูมิทั้ง 4 เป็นภูมิที่ปราศจากความเจริญ เป็นภูมิที่เป็นทุกตินรกเป็นภพภูมิที่ปราศจากความยินดี หรือไม่มีความสุขสบายใจ มีแต่ความทุกข์โดยส่วนเดียว ในนรกมีมหานรก 8 (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ , ปรมัตถโชติกะ มหาวชิราวุธสังคหิกา ปริเฉทที่ 5 เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, 2546, หน้า 15) ขุมใหญ่ ส่วนสวรรค์จัดเป็นสุคติภูมิ คือ เป็นภพภูมิที่ไปดีของสัตว์ผู้ทำกรรมดีเอาไว้ ภายหลังจากตายแล้วได้ไปเสวยสุข สวรรค์จึงเป็นภพภูมิที่มีอารมณ์อันเลิศ เป็นโลกแห่งความสุข หรือเป็นโลกของเทวดา ที่ได้ชื่อว่าเทวดา เพราะย่อมเพลิดเพลิน สวรรค์เป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า “เทวดา” (ขุ.จุ. (ไทย) 30/654/245) เพราะเป็นบุคคลจำพวกที่เล่นสนุกด้วยกามคุณ 5 ประการ และด้วย คุณพิเศษ มีฉานและอภิญา ในสวรรค์มี 26 ชั้น คือ มีสวรรค์ตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงสวรรค์ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ เป็นที่สุด ชื่อว่า สวรรค์ เพราะเลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยสิ่งที่ดีและสิ่งที่เป็นบุญ

นรก เป็นภพภูมิในฝ่ายต่ำ เป็นภพภูมิที่ไม่มีความสุขไม่มีความสุข เพราะพวกที่ไปตกนรกนั้น เป็นพวกคนที่ต่ำ ปราศจากความอโหสิ ปราศจากความชื่นชม ก็พวกคนที่ตายไปเกิดเป็นสัตว์นรกนั้นก็ไปด้วยอำนาจกรรมของตน นรกภูมินี้เลวกว่าภูมิทั้งปวงในกามธาตุ เพราะฉะนั้น นรกเป็นแดนหรือภูมิที่เชื่อกันว่า ผู้ที่ทำบาปความชั่วเอาไว้ เมื่อตายแล้วจะต้องไปเกิดไปเสวยทุกข์และถูกลงโทษ สัตว์พวกที่ไปเกิดอยู่ในโลกนรกนั้น ไม่มีความสุขแม้สักนิด ที่เป็นเช่นนั้นก็ด้วยผลแห่งกรรมที่มาจากกรรมที่ประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำโดยส่วนเดียว เพราะเมื่อผู้ทำแล้วก็พึงหวังโทษ ดังต่อไปนี้ ซึ่งมีผลตามลำดับ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว ย่อมมิได้ชื่นชม กิตติศัพท์อันชั่วร้ายย่อมขจรไป ตายก็ไม่หลงเพื่อน เมื่อกายแตกทำลายภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงอบาย วินิบาต นรก (ม.อ. (ไทย) 14/290/350) ส่วนสวรรค์นั้น เป็นภพภูมิฝ่ายสูง เป็นภพภูมิฝ่ายดี เป็นภพภูมิที่มีแต่ความสุขความเจริญ สวรรค์ คือ เมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์เป็นแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วนๆ ก็หมู่สัตว์ที่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์นั้น เรียกว่า “เทวดา” เพราะเป็นบุคคลจำพวกเล่นสนุกด้วยกามคุณ 5 ประการ และด้วยคุณพิเศษมีฉานและอภิญา เป็นต้น ที่เป็นเช่นนั้นก็ด้วยผลแห่งกรรมที่มาจากกรรมที่ประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรทำโดยส่วนเดียว เพราะเมื่อผู้ทำแล้วก็พึงหวังคุณ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมไม่ติเตียน กิตติศัพท์อันดีย่อมขจรไป ตายก็ไม่หลงเพื่อน เมื่อกายแตกทำลายภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (ม.อ. (ไทย) 14/291/351) เพราะฉะนั้น ในเรื่องนรกและสวรรค์นี้ มีอิทธิพลต่อระบบของสังคมไทยมากทั้งด้านจิตรกรรม วรรณกรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะด้านจิตรกรรมฝาผนังตามปูชนียสถาน (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2531), หน้า 92) ได้มีการแสดงภาพของนรกไว้อย่างชัดเจนและแสดงภาพของสวรรค์ไว้อย่าง น่าเพลิดเพลิน น่าชื่นชม จนทำให้เกิดความคิดขึ้นว่า นรก คือ สิ่งที่น่ากลัวที่สุด ทำชั่วต้องไปตกนรก สวรรค์ คือ สิ่งที่น่าปรารถนามากที่สุด ทำดีต้องไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาเรื่องนรกและสวรรค์ ซึ่งมีในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ มีความหมายของภพภูมิในฝ่ายดีและฝ่ายร้าย และมีการอธิบายนรกและสวรรค์ในพุทธศาสนา และในสังคมไทย เพื่อให้เข้าใจและสอดคล้องกับยุคสมัยในปัจจุบัน รวมทั้งการเสนอแนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ในพุทธศาสนาปรับกระบวนทัศน์ทางความคิดเชิงพุทธในบริบทของนรกและสวรรค์เพื่อตอบปัญหาแนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์

2. การอธิบายนรกและสวรรค์ของสังคมไทยในอดีต

แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มุ่งเน้นเป็นอุทาหรณ์สอนธรรมให้คนละชั่วและทำความดี ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับความเชื่อหรืออุดมคติของคนในยุคนั้น แต่เมื่อสังคมมนุษย์เข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลง ความรู้ทางโลกวิทยาศาสตร์ของผากคิดตะวันตกได้แทรกซึมสู่กระแสความคิดของคนไทยในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ พัฒนาการความคิดการอธิบายนรกและสวรรค์ได้มีแนวโน้มมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ จนถึงสังคมปัจจุบัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สมัยสุโขทัย :พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏในวรรณคดีไทย เรื่อง เถกมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง ที่พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงพระราชนิพนธ์เพื่อปลุกฝังศรัทธาในศาสนา โดยใช้อุบายและปลุกฝังจิตสำนึกของประชาชนในการทำกรรมดีละเว้นกรรมชั่ว เกิดเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยในเรื่องการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล มีความกตัญญูยกย่องและเกรงใจผู้มีอาวุโส มีใจเมตตากรุณา ยกย่องคนดี ตลอดจนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ไตรภูมิพระร่วงได้รับการถ่ายทอดเป็นรูปธรรมด้วยการวาดภาพเป็นจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์และวิหารเป็นสื่อปลุกฝังความเชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ และกรรม ในสังคมสุโขทัยพระพุทธศาสนามีความสำคัญในการสร้างความสงบสุขและมั่นคง หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สร้างไว้อย่างเป็นระบบ ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ได้รับถ่ายทอดมาสู่สังคมสมัยอยุธยา (สุภาพรณ ญ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง. (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 45)

การนำหลักนรกและสวรรค์มาเผยแพร่ผ่านวรรณคดี เรื่องเล่า ช่วยให้สามารถอธิบายลักษณะนรกและสวรรค์ให้กับประชาชน ซึ่งในยุคนั้น การศึกษายังไม่ทั่วถึง จำเป็นต้องสร้างเรื่องเพื่ออธิบายให้คนทั่วไปสามารถเข้าใจถึงบาป บุญ คุณ โทษ ได้โดยง่าย แนวทางการอธิบายและการเผยแพร่เป็นการมุ่งเน้นให้ประชาชนรู้จักการทำทาน ในฐานะเครื่องมือไปสู่สวรรค์ เป็นกระบวนการปลุกฝังศรัทธาและความเชื่อ ซึ่งมีอิทธิพลสอดคล้องกับสังคมยุคนั้น ได้เป็นอย่างดี

สมัยอยุธยา : สมัยอยุธยา ความเชื่อเรื่องกรรมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำ ผู้ที่ทำความดีมีเป้าหมายของชีวิตที่ดีในชาติต่อไป และการดับทุกข์ ละกิเลส บรรลุพระนิพพาน หรือปรารถนาการถึงความ เป็นพระพุทธเจ้า (เรื่องเดียวกัน, หน้า 45) ดังมีหลักฐานปรากฏในวรรณคดีไทย เช่น ลิลิตพระลอ พระมาลัยคำหลวงและมหาชาติคำหลวง เรื่องพระมาลัยคำหลวง เป็นวรรณคดีที่ดี เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกของคนไทยในเรื่องบาป บุญ นรกและสวรรค์ เช่นเดียวกับไตรภูมิพระร่วง

ต่อมาสังคมไทยได้รับความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์เข้ามาผสมผสานกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อสนองความต้องการของสังคม โดยมีการผสมผสานอิทธิปาฏิหาริย์เข้าไปในหลักธรรม เกิดการยอมรับว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา มีการค้าขายกับชาวต่างชาติ ทั้งชาติตะวันตกและตะวันออก ทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ขุนนางและผู้เกี่ยวข้องกับการค้ามีฐานะดีขึ้น ได้รับการยอมรับ ยกย่อง และการเลื่อนชั้นทางสังคม เกิดการแย่งชิงผลประโยชน์ทางวัตถุ ความเชื่อเรื่องกรรมเริ่มเปลี่ยนไป “ทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว” จึงเริ่มหมายถึง ผลที่ออกมาเป็นวัตถุ มิใช่ผลที่จิตใจ (เรื่องเดียวกัน, หน้า 45)

กล่าวได้ว่าสมัยอยุธยาการอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ก็ยังคงอาศัยการผ่านเรื่องเล่าวรรณคดี ซึ่งสะท้อนให้เห็น บาป บุญ คุณ โทษ ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวยังถูกแผ่ร่นไปด้วยความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ เน้นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ และผลที่จะได้รับจากการทำทาน ประกอบกับอิทธิพลทางตะวันตกที่มุ่งเน้นด้านวัตถุ

และประโยชน์ที่จะได้รับทำให้แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ จึงเต็มไปด้วยความลุ่มหลง ทำแล้วจะได้ไปสวรรค์ หรือได้ประโยชน์ ในชาติปัจจุบันมีลักษณะเป็นวัตถุนิยม

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ : สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยกรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 1-3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงนำ”ไตรภูมิพระร่วง” มาเป็นแนวทางในการหลักธรรมเรื่องกรรม เพื่อให้เกิดความละอายชั่ว กลัวบาป เป็นการควบคุมพฤติกรรมของประชาชนให้อยู่ในศีลธรรมเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย และอยุธยา และในสมัยรัชกาลที่ 2 คำว่า “กรรม” ได้กลายเป็นคำที่มีความหมายถึงผลของการกระทำที่เป็นการกระทำที่ไม่ดี และทำไว้ในอดีตชาติ เช่น “ตามกรรมที่ทำไว้” “กรรมสิ่งใดเลย ชัดมาให้” และ “ชะรอยกรรมเวรตามมาทัน” ดังที่มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่อง “อิเหนา”และ”รามเกียรติ์” (อ้างแล้ว, หน้า 94)

สมัยรัชกาลที่ 4 – 7 ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงได้รับอิทธิพลทางความคิดจากวิทยาการทางตะวันตก สมัยใหม่ที่เข้ามา จึงไม่ยอมรับเรื่องไตรภูมิพระร่วง ทำให้เกิดการปฏิเสธไตรภูมิพระร่วงในทางด้านภูมิศาสตร์ แต่ยังคงยอมรับสาระเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมที่ให้ผลในชาตินี้และชาติหน้า โดยให้ความสำคัญของกรรมในชาติปัจจุบัน มากที่สุด โดยผลของบุญหรือบาปนั้นอยู่ที่ใจของผู้กระทำ ดังที่รัชกาลที่ 4 ตรัสไว้ว่า “สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ที่ใจ” (อ้างแล้ว, หน้า 106) การปลูกฝังหลักธรรมเรื่องนรก สวรรค์ และกรรมอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาใช้ในการชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดปรัชญาการศึกษาไทยในสมัยนี้ คือ “ความรู้ คือ คุณธรรม”

รัชกาลที่ 5 นำหลักกรรมมาเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตในลักษณะเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 4 หลักธรรมเรื่องกรรมในสมัยนี้ถูกนำมาสอนในลักษณะผลของกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความสุขและความทุกข์ของบุคคลและสังคมในชาติปัจจุบัน ยอมรับกรรมที่เป็นกระแสการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นความเชื่อพื้นฐานของสังคมไทย และในสมัยนี้มีการขยายตัวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชาติตามกระแสวิทยาการตะวันตก ด้วยการปรับโครงสร้างทางสังคมและขยายตัวทางการศึกษา ทำให้มีคนเข้ารับราชการเป็นจำนวนมาก จึงมีผลให้มีการเลื่อนชั้นทางสังคม หลักธรรมเรื่องกรรมได้ถูกนำมาสอนเพื่อให้เกิดสำนึกในฐานะและหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม และในความหมายที่บุคคลจะ เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงได้ เพราะการกระทำของตนเอง ทำให้เกิดปรัชญาทางการศึกษาไทยขึ้นใหม่ คือ “ความรู้คู่คุณธรรม” แทน “ความรู้คือคุณธรรม” เป็นการแยกพระพุทธศาสนาออกจากการศึกษา มีผลให้สถาบันศาสนาขาดความมั่นคงจนถึงปัจจุบัน หลักธรรมในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเรื่องกรรมได้ถูกนำมาสอนให้ปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ดังนั้น “ทำดีได้ดี” หมายถึง ผลของกรรมในชาตินี้ที่ให้ผลความสำเร็จด้านวัตถุและสามารถมองเห็น สัมผัสได้จากความสำเร็จของชีวิต เช่น หน้าที่ การงาน ความมีฐานะดี เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 6 - 7 เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงกับระบบการปกครองของไทยเป็นอย่างมากและความเจริญตามกระแสตะวันตกเข้ามาอย่างรวดเร็ว แต่เป็นการพัฒนาด้านวัตถุ ตลอดจนกระแสวัตถุนิยมตามรูปแบบตะวันตก การอธิบายหลักธรรมเรื่องกรรมที่เกี่ยวกับการได้รับความทุกข์หรือความสุขนั้นมาจากการประพาสชั่ว และการประพาสดีของตนเองจึงไม่เพียงพอ ความขัดแย้งกับหลักคำสอนในสิ่งที่คนไทยพบเห็นตามความเป็นจริงในสังคม ทำให้คนไทยบางส่วนไม่เชื่อกฎแห่งกรรม ผลที่ตามมาสังคมเกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย ด้วยผู้คนไม่เกรงกลัวและละอายต่อบาป แต่ทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์ตน ตลอดจนการศึกษาไทยในปรัชญาใหม่ ไม่มีการสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน คนไทยรุ่นใหม่ห่างไกลจากหลักคำสอนในพุทธศาสนาเป็นสาเหตุให้รัชกาลที่ 7 ทรงให้ความสำคัญของหลักธรรมเรื่องกรรม ที่ควรได้รับการสอนและปลูกฝังให้กับเด็กไทย ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “. . .สำหรับพระพุทธศาสนานั้น ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า สิ่งที่เราจะสอนให้เข้าใจและให้เชื่อมั่นเสียตั้งแต่ต้นทีเดียว คือ สิ่งที่เป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นคือ วัฏฏสงสาร...และ

กรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ... เพราะหนทางปฏิบัติของพระพุทธศาสนาก็เพื่อให้พ้นจากวิภวสงสาร... แต่สิ่งที่ดี ประเสริฐยิ่ง คือความเชื่อในกรรม แต่จะสอนเฉพาะเรื่องกรรมอย่างเดียว ไม่สอนเรื่องวิภวสงสารด้วยก็ไม่มี สมบูรณ์ ความเชื่อในเรื่องกรรม ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นของประเสริฐยิ่ง ควรเพราะให้มีขึ้นในใจของคนทุกคน... ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า ถ้าคนเราเชื่อเรื่องกรรมแล้ว ควรจะมีความสุขไม่น้อยโดยที่ไม่ทำให้รู้สึกท้อถอยแต่อย่างใด ข้าพเจ้าเห็นว่าเราควรพยายามสอนเด็กให้เข้าใจ และให้เชื่อมั่นในกรรมเสียแต่ต้นทีเดียว ยิ่งให้เชื่อได้มากเท่าไร ยิ่งดี ควรให้ฝังเป็นนิสัยทีเดียว. . . ” (วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย จำกัด, 2544), หน้า 5)

จะเห็นได้ว่า จากสมัยกรุงธนบุรี จนถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ สืบทอดผ่านวรรณคดี โดยเฉพาะวรรณคดีชิ้นเอก ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งถูกเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องหลักกรรมทำให้คนในสมัยนั้น จะคิดทำการใดๆ ก็จะมีเกรงกลัวเรื่องเวรกรรมตามทัน แต่ต่อมาเมื่อระดับผู้นำประเทศได้รับอิทธิพลทางการศึกษาจากวิทยาการตะวันตก ซึ่งมีความเชื่อการใช้เหตุผลมากกว่าความเชื่อที่เกิดจากศรัทธาส่งผลให้ระบบการศึกษาและการปลูกฝังเรื่องหลักกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการอธิบายเรื่องแนวคิดนรกและสวรรค์ เชื่อมโยงกับปัจจุบันเป็นหลักและ ความเข้าใจในเรื่องสังสารวัฏได้เริ่มเลือนหายจากสังคม มองนรกและสวรรค์เป็นเรื่องที่ไกลตัว มุ่งเน้นแต่ประโยชน์ในชาติปัจจุบันเป็นที่ตั้ง ทั้งนี้ เป็นเพราะขณะนั้นประเทศไทย กำลังเข้าสู่ยุคของการแข่งขันและพัฒนา แนวคิดเรื่องคุณธรรมกับการศึกษาได้ถูกแยกออกจากกัน นั้นหมายถึง หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ถูกแยกออกจากสังคม เป็นเรื่องของอุดมคติ ซึ่งไม่สามารถจับต้องได้ ประกอบกับอิทธิพลพัฒนาการของโลกตะวันตก ความเจริญทางด้านวัตถุและการศึกษาได้แทรกซึมสู่กระบวนการศึกษาของไทย วัดแยกออกจากโรงเรียน จึงส่งผลให้ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ของคนไทยได้เลือนหายไปตามกาลเวลา แต่อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันนักวิชาการไทยได้พยายามสื่อสาร ถ่ายทอดแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมยุคใหม่

3. การอธิบายนรกและสวรรค์ของนักวิชาการไทย

ปัจจุบันสังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยมตามชาติตะวันตก เมื่อหลักธรรมเรื่อง นรกและสวรรค์ ถูกบิดเบือนไปจากหลักคำสอนเดิม คือ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นการวัดผลของความดีกันที่วัตถุ คนในสังคมจึงต้องการเป็นเจ้าของวัตถุ และความร่ำรวยโดยไม่สนใจที่จะทำงานให้เหนื่อยยาก ด้วยวิธีการที่ทำผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม เช่น ค้ายาเสพติด อาชญากรรม โจรกรรม เป็นต้น ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ที่ปกติสุขของสังคมส่วนรวม คนส่วนมากมักถือเอาความสุข ความสมปรารถนา ในชีวิตปัจจุบันเป็นมาตรฐานความดี คือ ความดีต้องมีผลออกมาเป็นความสุข ความสมปรารถนา เป็นลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความชั่วต้องมีผลตรงกันข้าม แต่ในความจริงแล้วไม่แน่นอนเสมอไป (เรื่องเดียวกัน, หน้า 45 – 46)

การอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ของนักวิชาการ พบว่า มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยว่านรกและสวรรค์ เป็นดินแดนที่มีจริง และบางท่านก็เห็นว่าเป็นสิ่งสมมุติ คำสอนในวรรณคดีไทยสมัยโบราณเป็นเรื่องของการอุปมา เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพและเกิดความเกรงกลัวต่อบาป และผลที่ได้รับจากการกระทำชั่ว และบางท่านก็มี การอธิบายที่ไม่มุ่งเน้นถกเถียงว่านรกและสวรรค์ มีจริงหรือไม่ แต่มุ่งสอนให้เห็นถึงผลกระทบ แนวคิดของนักวิชาการไทยในยุคปัจจุบันเรื่องนรกและสวรรค์

การอธิบายของพุทธทาสภิกขุ : พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง นรกและสวรรค์ เป็นผลของกรรม หรือการกระทำ ซึ่งสังคมปัจจุบันมองเรื่องกรรมถูกบิดเบือนไป สะท้อนให้เห็นจากคำกล่าวของท่านไว้ว่า “ความเชื่อเรื่องกรรมที่ไม่ถูก คือ เรามองกรรมไปที่สิ่งของ ที่เงินทองของนอกกายจะไปเทือนนั้น ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่

ถูกต้อง แต่ไม่ได้มองที่ผลของมัน คือ ความดี ความชั่ว อันมีอยู่แล้วในกรรม ซึ่งจิตใจเราสัมผัสได้ทุกครั้งที่เราทำกรรม” (พุทธทาสภิกขุ, **กรรมและการอยู่เหนือกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2539), หน้า 20) คำสอนของท่านนับว่าเป็นการปฏิรูปความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความจริงที่แท้ สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ ขึ้นอยู่กับสภาวะทางจิต หากคนเราสามารถชำระจิตให้สงบปราศจากกิเลสตัณหาทั้งหลาย ด้วยการปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา ก็สามารถเข้าถึงนิพพานได้ด้วยตัวเองภายในชาตินี้ โดยนำเอาความคิดความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมมนุษย์ เป็นภาษาในระดับที่ยังมีตัวตน ดังคำกล่าวที่ว่า “นรกอยู่ใต้ดิน สวรรค์อยู่บนฟ้า” ท่านพุทธทาสภิกขุข้อความดังกล่าวนี้มีความหมายภาษาธรรมซ่อนเร้นเป็นนัยอยู่ผ่านสื่อที่เป็นภาษาคน

แนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ ชี้ให้เห็นว่าการอธิบายในเชิงสถานที่หรือดินแดนที่เป็นแดนเกิดหลังความตายเป็นเรื่องที่ไกลตัว ไม่สามารถพิสูจน์ได้ผ่านอายตนะของมนุษย์ทั่วไป ท่านจึงไม่ให้ความเอาใจใส่มากนัก และอาจทำให้เกิดความงมงายได้ ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “ที่ไม่ดีไม่ชอบ และเป็นทุกข์นั้น เป็นนรกขึ้นมาทันทีและเห็นได้ชัดเจน เห็นได้ง่าย หรือเห็นได้ประจักษ์เลย ถ้าเป็นเรื่องที่ดีทำให้สบายใจก็เป็นสวรรค์ขึ้นมา สวรรค์หรือนรกก็ตาม เรามองเห็นชัด ในความคิดที่ปรุงแต่งขึ้นมา จากการที่ตาเห็นรูปบ้าง จากการที่หูได้ยินเสียงบ้าง จมูกได้ ดมกลิ่นบ้าง ลิ้นได้ลิ้มรสบ้าง ผิวหนังได้สัมผัสผืนดินบ้าง แล้วใจก็เอาไปคิดปรุง ในกรณีให้เห็นรูปคราวอื่น หรือมันมีอะไรผิดธรรมดาไป เราไปมีการปรุงแต่งในทางจิตที่เป็นกิเลสจนเกิดตัณหา อุปาทาน อะไรอยู่อย่างนี้ก็เป็นทุกข์หรือเป็นนรกไป เรียกว่า เป็นทุกข์หรือตกนรก เพราะการเห็นรูปนั้น ทำให้เกิดเป็นทุกข์ที่เรียกว่าตกนรกก็ได้” (พุทธทาสภิกขุ, **กรรมและการอยู่เหนือกรรม**, หน้า 20)

นอกจากนี้ ท่านยังได้อธิบาย สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ เป็นเรื่องของกระบวนการเหตุและผล เป็นปัจจัยสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันของระดับจิตใจในปัจจุบัน (เหตุ) และคติที่ไปในอนาคต (ผล) กล่าวคือ คนที่จะไปนรกคือคนที่มีจิตใจที่อยู่ในระดับนรกอยู่แล้วในชาตินี้ (วิปัสสิการ หมายถึง เป็นสภาพจิตที่เป็นทุกข์นับเป็นนรก) และคนที่จะไปสวรรค์เขาก็มีจิตใจที่อยู่ในระดับสวรรค์อยู่แล้ว (เปติปราโมทย์ หมายถึง เป็นสภาพจิตที่มีความอบอุ่นใจ อิ่มเอิบ ร่าเริงบันเทิง เบิกบานใจ นับเป็นสวรรค์)

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสภิกขุไม่ได้ปฏิเสธความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ แต่ท่านได้สะท้อนคำสอนเรื่องนรกและสวรรค์ของพระพุทธเจ้าไม่ใช่จุดหมายปลายทางของการพ้นทุกข์ โดยท่านมองเห็นว่า การทำชาติปัจจุบันให้ถูกต้อง ชาติหน้าก็ถูกต้อง และไม่ตกนรกในชาติไหนอีกจึงเป็นที่มาของคำสอนที่ว่า นิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้ เป็นปัจจุบันขณะ ให้พิจารณาตัวเอง ปัจจุบันขณะมีความทุกข์หรือไม่ ไฟกำลังไหม้หัวอยู่หรือไม่ ถ้ามีให้จัดการกับเรื่องนี้นี่ก่อน เรื่องชาติหน้า เรื่องนรกและสวรรค์ก็หมดปัญหาไปเอง

การอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) : สำหรับการอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ ท่านมีมุมมองและแนวคิดไปในทางเดียวกันกับพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านมองว่า นรกและสวรรค์ในฐานะเป็นดินแดนหลังความตาย จะมีจริงหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ นรกและสวรรค์เกิดขึ้นได้ทุกขณะจิตขึ้นอยู่กับว่าเราปฏิบัติตนเช่นไร ซึ่งท่านได้ให้แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเป็นหลักในการดำเนินชีวิต การเกิดขึ้นของนรกและสวรรค์ในจิตแต่ละขณะ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ (1) ต้องมีศรัทธา (2) ต้องพิจารณาเหตุผล (3) ต้องมั่นใจไม่อ่อนวอน และ (4) ต้องไม่หวังผลตอบแทน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก. บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาคปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2522 ณ วัดพระเรนทร์, มปป หน้า 19 – 28) รายละเอียด ดังนี้

1. **ต้องมีศรัทธา** คือ การไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น เราไม่รู้ ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เราก็เชื่อ เราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้เป็น

เครื่องช่วยชักจูงให้ความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น สำหรับทางพระพุทธศาสนา ก็พิจารณากันว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก แสดงออกเป็นคำสั่งสอนต่างๆ เป็นจริงมีเหตุผล พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตา กรุณา สอนเราโดยบริสุทธิ์ พระทัยต้องการให้เราได้รับประโยชน์ หากเรามั่นใจในพระองค์ เราก็มีศรัทธา พระองค์สอนเรื่องนรกและสวรรค์ว่า ซาติน้ำมีจริง ถ้าเรามีศรัทธาเราก็โน้มไปทางที่จะเชื่อตามที่มีหลักฐานว่า พระองค์ได้ตรัสเรื่องนรกและสวรรค์ไว้ เรื่องก็เป็นอย่างนั้น เป็นอันว่านรกและสวรรค์ขั้นนี้ขึ้นอยู่กับศรัทธา

2. ต้องพิจารณาเหตุผล พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าจะเชื่อหรือไม่ก็ไม่เป็นไร ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่ต้องเชื่อ พุทธศาสนาไม่มีการบังคับ ต้องพิจารณาเหตุผล พระองค์ตรัสยกตัวอย่าง เรื่องนรกและสวรรค์ กรรมดี กรรมชั่ว กุศล อกุศล ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันว่า กุศล ทำแล้วเกื้อกูลแก่ชีวิต ต่อดตนและผู้อื่น เป็นผลดี ต่อทั้งสองฝ่าย แต่ถ้าเป็นอกุศล มันไม่เป็นผลดีต่อดตนและผู้อื่น เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น บางทีต่อดตนแต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงเราเห็นในชั่วสายตามองสั้น แต่ที่จริงเป็นผลร้ายแก่ตัวเอง สิ่งที่เป็นกุศล ดีงาม ก็คือเป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจในระยะยาวและแก่ผู้อื่น แก่สังคม สรุปได้ว่า ถึงแม้ไม่มีศรัทธา แต่ใช้เหตุผลพิจารณาก็ควรทำกรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนวกาลามสูตร ซึ่งเป็นการวางท่าทีในขั้นปัญญา

3. ต้องมั่นใจไม่อ้วนอน พระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของการทำความดี ความชั่ว ว่าการทำชั่วนั้นมีผลเป็นข้อหนึ่ง สอง สามๆ โดยผลที่ระบุนั้น มีหลายข้อเป็นผลในชาตินี้ ส่วนผลในชาติที่จะตามมาหลังจากตายนั้น ยกไว้ข้อสุดท้าย แม้จะเป็นผลดีก็ตาม ส่อไปถึงลักษณะการวางท่าที ทรงแสดงว่า ผลอะไรก็ตามย่อมเป็นไปตามเหตุ หลักพระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม เป็นเรื่องของเหตุปัจจัย เป็นกฎธรรมชาติของธรรมชาติ ที่เป็นเรื่องแค่การรับรู้เท่านั้น เราไม่ต้องไปวิ่งวอนให้ผลอย่างนั้นเกิดในเมื่อมันเป็นกฎเพราะถึงอ้วนอนมันก็ไม่เป็นไปตามคำอ้วนอน แต่มันเป็นไปตามเหตุ ไม่เป็นไปตามคำอ้วนอน ชาวพุทธต้องอย่าเสียเวลาอ้วนอน ต้องกลับมาพิจารณาสิ่งที่ทำว่า ทำดีรอบคอบหรือยัง ทำเหตุปัจจัยครบถ้วนหรือยัง เป็นประโยชน์ทั้งบัดนี้และเบื้องหน้าไหม เกื้อกูล แก่สังคมแค่ไหน แบบนี้เป็นท่าทีระดับที่สาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก. บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาคปรัชญาและศาสนา ระหว่างภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2522 ณ วัดพระเรนทร์, มปป หน้า 24 – 26)

4. ต้องไม่หวังผลตอบแทน เรื่องนรกและสวรรค์ยังมีส่วนเหมือนกับจะเป็นผลตอบแทน นรคนั้นเป็นผลร้าย เป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี ถ้าเรายังทำกรรมดี และเว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่ เราก็ยังไม่เป็นอริยชน เป็นแค่โลกียชน ชาวพุทธแท้จริงต้องเป็นอริยชน คือ คนที่ทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล แต่ทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจตั้งแต่ปัจจุบัน และมีผลดีต่อสังคม ต่อโลก นี่เป็นการรักษารักรักความดีงาม รักสิ่งที่ถูกต้อง เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว เป็นเรื่องของธรรม เรื่องนรกและสวรรค์ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุงแต่ง ดังนั้น ท่าทีที่มีต่อนรกและสวรรค์กับความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ในขั้นสุดท้ายก็มารับกัน คือ ผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบันที่เราจะต้องสร้างขึ้นเป็นสำคัญ

ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ยังได้ชี้ให้เห็นถึงหลักคำสอนที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นการตีความตามคำเปรียบเทียบ หวานพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ทำดีได้ดี มองเป็นเรื่องของกำไร กล่าวคือ ความดีเกิดขึ้นจากผลของความเมตตาและความรักส่งผลให้จิตใจเข้มแข็งเย็นสบาย ปลูกเมตตา เมตตาก็เกิดและขยายผลแผ่ออกไป นี่คือผลของการทำดีได้ดี แต่ความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ ท่านมองว่า สังคมมองเรื่องการทำความดีต้องได้รับตำแหน่ง ถูกถอดเตอ์รางวัลที่หนึ่ง เป็นต้น เป็นการปลูกพืชแล้วได้เงินกำไรเป็นผล เน้นองค์ประกอบภายนอก ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ที่อิงอยู่กับรูปธรรมหรือวัตถุแทน นอกจากนี้ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ยังมีความคิดที่สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุประเด็นคำสอนนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่อธิบายถึงนรกและสวรรค์ในแง่ของการเกิดใหม่ ซึ่งเป็นผลของการทำดี ทำชั่ว เป็นเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งท้ายที่สุดได้

สรุปไว้ว่า “เมื่อความตายมาถึง ร่างดับสูญลง เขาจะตกไปสู่นรก อันเป็นสภาวะที่น่าสะพรึงกลัว” หรือสอนว่า “เมื่อตายไป ร่างกาย ดับสิ้นลง จะได้ขึ้นไปอยู่บนแดนสวรรค์” (ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎกเขียนไว้ใน หนังสือบุญ บาป กับ กฎแห่งกรรม)

ดังนั้น ความเข้าใจคลาดเคลื่อนสับสนต่อกันมาเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ จึงเป็นเรื่องที่ต้องปรับทัศนคติเสียใหม่ โดยไม่มองกรรมเพียงแง่ของตัวผล คือ ความชั่ว หรือในแง่ที่ไม่ดี ของการกระทำในอดีตแต่เพียงอย่างเดียว แต่ควรมองกรรม ในแง่ของการกระทำที่ดี ซึ่งส่งผลให้เกิดความสุข หรือสวรรค์ในปัจจุบัน ซึ่งเกิดขึ้นได้ ณ ปัจจุบันขณะ และไม่มองว่าผลของกรรมดี เป็นเพียงด้านวัตถุนิยม แต่เป็นผลที่ส่งผลถึงจิตใจเป็นประเด็นสำคัญ

การอธิบายของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี : พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ได้อธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง ใครทำกรรมใดไว้อย่อมต้องรับรู้และเกิดความคิด ความรู้สึกไปตามกรรมนั้น หากทำกรรมดีก็มีความสุขอิ่มเอิบใจ ประดุจได้ขึ้นสวรรค์ หากทำกรรมชั่วก็รู้สึกห่มองไหม้ไร้ความสุขเหมือนตกอยู่ในนรกที่มีไฟร้อนสุมทรวงกายอยู่ตลอดเวลา ถ้าพูดถึงการทำดีแล้วได้ขึ้นสวรรค์หรือทำชั่วแล้วลงนรกอันนั้นคงอีกยาวไกล และไม่อาจเห็นผลได้ในปัจจุบันขณะที่มีชีวิตอยู่ การยืนยันความคิดความเชื่อครั้งโบราณที่บรรพบุรุษมักสอนให้ลูกหลานดำรงตนอยู่ในคุณธรรมความดี ลดละเลิกการกระทำชั่วโดยเด็ดขาด เพื่อจะได้มีความสุขอยู่ในโลกมนุษย์และโลกหน้า ไม่ต้องทนชดใช้กรรมในโลกมนุษย์ ซึ่งเหมือนตกนรกทั้งเป็นก่อนที่จะไปชดใช้กรรมต่อในโลกหน้านั่นเอง พุทธศาสนาสอนให้เชื่อกรรม การสร้างกรรมดีกรรมชั่ว เป็นสมบัติของเรา โดยเฉพาะบุคคลเป็นมรดกที่เราจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกชีวิตต้องเป็นไปตามกรรมลิขิต กรรมจะเป็นเงาติดตามเราตลอดไป ผิดกันแต่กรรมดีหรือกรรมชั่วนั้นย่อมให้ผลแตกต่างกัน ดังนั้น มนุษย์ควรใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็นธรรมะที่ควรจะรู้ ควรเห็น และควรปฏิบัติ บุคคลใดสร้างกรรมดี มีศีลมีสัตย์ มีความกตัญญูตเถื้อต่อผู้มีพระคุณ มีจิตใจเมตตากรุณาเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนมนุษย์และสัตว์ ปฏิบัติศึกษาหลักธรรมะ บุคคลใดสร้างบุญสร้างกุศล เรียกว่าบุญกรรม หากผู้ใดทำชั่ว สร้างบาปก็เรียกว่าบาปกรรม พระพุทธศาสนาถือกรรมเป็นสัจธรรม เชื่อกรรมลิขิต ผู้ใดสร้างกรรมดีกรรมชั่ว ย่อมเป็นสมบัติมรดกติดตามตามสนองตลอดไปจนกว่าจะชดใช้กรรมหมดไม่ว่าชาตินี้หรือชาติหน้า

หากเราสร้างกรรมบาปไว้มาก ก็ย่อมไม่มีวันรอดพ้นจากนรกอย่างแน่นอน ซึ่งแม้บางที คำว่า “นรก” นี้ ก็อาจพบได้แม้ว่าเรายังมีลมหายใจอยู่ ชีวิตที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่ใครหลายคนต่างตั้งคำถามกับตนเองว่าจะไปทางไหนดีกับชีวิตนี้ สำหรับคำถามที่ว่า “ตายแล้วจะได้ไปนรกหรือสวรรค์” “ฉันทำดีอย่างน้อยอย่างนั้น” ซึ่งเป็นประเด็นที่สังคมทั่วไปยังมีความเข้าใจผิด ผลของความต้อยที่โหด สวรรค์อยู่ที่ใด คำตอบนี้ ท่านพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ได้แสดงแนวคิดว่า ผู้ที่จะให้คำตอบได้ดี คือ ตัวของผู้คนนั่นเอง ดังนั้น “ชีวิตที่เกิดมา วันเวลาเดินไปไม่เคยหยุด ความคิดของคนต่างก็ต้องคิด ทั้งสองอย่างจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นของชีวิตที่สุด วันหนึ่ง ที่เรายังหายใจอยู่ เราไม่เคยหยุดคิด บางครั้งในการคิดนั้นอาจจะทำให้เราเป็นทุกข์ ภาษาพระเรียกว่า ทุกข์เพราะความคิด การที่เราได้มาศึกษาธรรม นำเอาหัวข้อปฏิบัตินั้นถือว่าเป็นการพัฒนายกระดับของจิตขึ้น แต่คำพูดที่ว่า “สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ” นั้น มันจริงแท้เลย ทำอะไรเราอยู่รู้ดีอยู่แ่ใจตัวเอง ถึงคนอื่นไม่รู้ เราโกหกตัวเองไม่ได้ ถ้าทำดี เราเองก็สบายใจ ถ้าทำชั่วก็มีแต่เราเองที่ร้อนนกร้อนใจ ส่วนเรื่องนรก สวรรค์มีจริงหรือไม่ ถ้ามไปใครก็ตอบไม่ได้หรอก เพราะคนที่มมีชีวิตอยู่ ก็ยังไม่เคยไป คนที่ไปก็กลับมาตอบไม่ได้ เพราะฉะนั้นทำความดีเข้าไว้เถอะคะ ถ้าหากมันมีจริงเราก็จะได้ไปสู่ที่ดี แต่หากมันไม่มี ความดีนี้แหละที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในใจของใครไปอีกนานแสนนาน” (สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (วุฒิชัย บุญถึง), วันที่ 29 มกราคม 2557)

การอธิบายของพร รัตนสุวรรณ : อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ท่านพยายามหักล้างแนวคิดที่ว่านรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ โดยท่านได้ยกประเด็นของวิมานวัตถุ ซึ่งแสดงให้เห็นบุญคนที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา แล้วไปสวรรค์ ซึ่งความเชื่อนี้ ไม่ได้ส่งผลหรือเป็นประโยชน์กับศาสนาพราหมณ์แต่อย่างใด เพราะจะมีแต่จะทำให้คนทำบุญในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น สำหรับประเด็นที่บางกลุ่มมองว่า การสอนเรื่องนรกและสวรรค์ ที่กล่าวอ้างว่าเป็นความเชื่อของพราหมณ์ที่แทรกซึมอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ท่านมองว่าไม่น่าจะเป็นมูลเหตุจริง เพราะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นถึง ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อาณิสสจะเข้าไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ไม่น่าจะเป็นประโยชน์กับพราหมณ์แต่อย่างใด กล่าวได้ว่า ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ปรากฏจริงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แท้ที่จริงแล้ว นรกและสวรรค์นั้นเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึง ความเป็นกุศล และอกุศลในใจ กล่าวคือ สวรรค์ในใจ นรกในใจ สำหรับ ผู้ที่เชื่อในพระพุทธเจ้า ก็ควรจะเชื่อในเรื่องพุทธมรดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่แม้พระองค์มิได้สั่งสอนโดยตรง แต่พุทธสาวกควรจะเข้าใจได้ว่า มีอยู่จริง และนรกมิได้เป็นแดนเกิดหลังความตาย แต่สามารถเกิดขึ้นได้ในขณะมีชีวิตอยู่ (ดูรายละเอียดใน อาจารย์พร รัตนสุวรรณ)

กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ มองนรกและสวรรค์เป็นทั้งสถานที่ และแนวทางปฏิบัติ เพื่อการหลุดพ้น สอดคล้องกับนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น

สรุปได้ว่า ตามที่นักวิชาการไทยได้กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า ปัจจุบันคนไทยมีความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ และกรรมที่คลาดเคลื่อนจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา คือนำคำว่า “กรรม” มาใช้ในความหมายของกรรมที่ หมายถึง ผลของการกระทำไม่ดีที่ทำไว้ในชาติก่อนส่งผลในชาติปัจจุบัน และผลของกรรมดีไม่ใช่ความดีที่เป็นผลทางจิตใจที่สัมผัสได้ แต่มุ่งถึงผลของการกระทำภายนอกอันเป็นผลที่ตนและผู้อื่นมองเห็นได้ง่าย เป็นวัตถุสิ่งของที่จะต้องตามากับสถานะ เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุข ส่วนผลของกรรมชั่ว คือ ผลที่เป็นวัตถุสิ่งของที่สูญเสียจากการเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา ทุกข์ ซึ่งกำลังสืบทอดความเชื่อที่ผิดนี้ลงไปสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ในสังคมไทย

การอธิบายของพระพุทธศาสนาที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ไว้เป็นอันดับต้น ประเด็นพิจารณา 2 ประการ คือนรกและสวรรค์มีอยู่จริงหรือไม่ และท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์เป็นอย่างไร สามารถจะหาแนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่อย่างไร ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตามเหตุ คล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้นเรารู้ไว้เพื่อเกิดความมั่นใจต่างหาก ทำดีในชาตินี้ให้สบายใจ เมื่อจิตตาระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว แม้แต่คนที่ไม่เชื่อ ถ้าชาติหน้ามีมัน ก็ไปดีเองไม่ต้องห่วงล่วงหน้า นี่คือ คติพระพุทธศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงล่วงหน้า แสดงให้เห็นว่า เรามั่นใจในหลักจริงและความดีแล้ว ส่วนการทำดีอยู่ทุกขณะ ปรงแต่งสวรรค์ตลอดเวลา สวรรค์ก็อยู่ในกำมือพระพุทธศาสนาถือหลักการปฏิบัติ ไม่ต้องอิงอยู่กับเรื่องรอการพิสูจน์ แต่เน้นทำที่ที่ว่า ให้มีความมั่นใจ ทำดีที่ปฏิบัติเห็นผลได้ในชีวิตนี้ พร้อมทั้งมีความมั่นใจในการทำความดีที่จะมีข้างหน้า ด้วยการปรงแต่งไว้พร้อมแล้วเมื่อสภาพจิตของเราดี อยู่ในระดับที่สูงขึ้นไปแล้วก็ต้องไปดี ไม่ห่วงเรื่องนรกและสวรรค์มาชูกันอยู่ ถ้าจิตเราประณีตจนรักความบริสุทธิ์ รักธรรม และต้องให้ธรรมเผยแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วยความดี ความเมตตา ก็ไม่ต้องหวังผลตอบแทน ความคิดเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นความคิดหรือคำสอนที่สำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องวิถีชีวิต ศีลธรรมและเป้าหมายหรืออุดมคติของชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทุกหมู่เหล่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา นรกและสวรรค์หรือภพภูมิมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สัตว์ทั้งหลายจะเกิดหรืออยู่ในภพภูมิใดขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเองกระทำ ซึ่งมีทั้งรูปแบบข้ามภพข้ามชาติอย่างที่เราพุทธทั่วไปรู้และในรูปแบบขณะจิตหรือรูปแบบชาติปัจจุบัน พระพุทธเจ้าตรัสถึงกฎแห่งกรรมในฐานะเป็นกฎทางศีลธรรม

มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว คนหวานพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/353/201)

จากการศึกษามาทั้งหมดในเรื่องแนวทางการอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ในพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ดังจะเห็นได้ว่าสังคมไทยปัจจุบันนี้ยังขาดนำเอาหลักธรรมไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและครอบครัว ตลอดจนถึงสังคม เพราะตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา สวรรค์ไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา การทำบุญหรือความดีไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการไปสวรรค์ เพราะจุดหมายที่แท้จริงคือนิพพาน การดับกิเลส และความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ตราบใดที่ยังเวียนว่ายตายเกิด แม้จะอยู่ในสวรรค์ ก็ไม่อาจพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริงกรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่องนรกและสวรรค์อย่างใกล้ชิด เพราะนรกและสวรรค์ ก็คือสภาพชีวิตที่เป็นผลของกรรม โดยมีลักษณะคล้ายตามการกระทำของสัตว์ทั้งหลาย การทำความดีเป็นหนทางที่ปลอดภัยที่สุด เพราะคนธรรมดาทั่วไป ไม่สามารถพิสูจน์ได้อย่างเด็ดขาดแน่นอนว่านรกและสวรรค์แบบข้ามภพข้ามชาติมีหรือไม่ และนรกและสวรรค์ในชาติปัจจุบันก็มีให้ทุกคนได้ประจักษ์อยู่แล้ว เราจึงควรทำความดี และหลีกเลี่ยงความชั่วตามที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไว้ เพราะการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีโอกาสทำความดีนั้นยากมากหรือมีโอกาสน้อยมาก ดังพุทธพจน์ที่ทรงเปรียบเทียบโอกาสที่จะได้เกิดเป็นมนุษย์ยากเหมือนเต้าตาบอดที่ใน 100 ปี ไพล่ขึ้นมาจากน้ำครั้งเดียวยากที่จะสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวได้ สุตตันตปิฎก สุตตนกายนมหารวรรค (ภาษาไทย) หรือมีโอกาสน้อยมากเหมือนฝุ่นในปลายเล็บ ซึ่งมีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับฝุ่นในแผ่นดินใหญ่ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการอธิบายนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่โดยใช้หลักไตรสิกขา ควรจัดทำเป็นการ์ตูนแอนิเมชั่น และจัดนิทรรศการชุดนรกและสวรรค์ เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เห็นภาพเป็นรูปธรรมต่อไป

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- _____. (2546). พิมพ์ครั้งที่ 11. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (วันจันทร์). (2533). **“นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา). (2550). **“จิตตมาตรของนิกายโยคจาร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตในพระพุทธศาสนายุคต้น”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.